

La Relació camp-ciutat en un cas concret El Collsacabra i Vic (Osona, S. XIII-XV).

Assumpta SERRA i CLOTA*

La relació camp-ciutat ha estat sempre un tema de debat molt important. No podem dir que el camp està subordinat a la ciutat pel fet que aquesta última és qui marca el nivell de productivitat del camp segons la demanda que aquesta ofereix, ja que la ciutat depèn totalment del camp per a la seva pròpia subsistència. Es d'aquesta manera que podem dir que hi ha un lligam camp-ciutat amb una relació de correspondència simètrica. El fenomen de la ciutat medieval a nivell de la Península Ibèrica és molt interessant si tenim en compte que moltes es formaren entre els segles X i XIII. Unes, com a conseqüència immediata de l'avanç cristià de l'anomenada reconquesta, amb fins purament polític-militars (les de la part central); d'altres, econòmics (les del camí de Santiago); i d'altres mantingueren la seva importància del període musulmà anterior¹.

Es pot considerar, en general, que la ciutat medieval no és la continuadora de la romana², si més no, no té les mateixes funcions. Aquest tema ja ha generat

---

*. Departament d'Història Medieval, Universitat de Barcelona.

1. Aquest és un esquema que peca de generalització, ja que cada una d'aquestes regions presentaren particularitats respecte als centres, com ara Lleó que adquirí gran rellevància justament per la seva riquesa econòmica derivada del mercat, tal com ens ho exposen SANCHEZ ALBORNOZ en el seu llibre: *Una ciudad hispano-cristiana hace un milenio. Estampas de la vida de León*, Madrid 1.966, i ESTEPA, Carlos: *Estructura social de la ciudad de León (S. XI-XIII)*, León 1977. Amb tot, aquesta divisió globalitzadora coincideix amb la forma organitzativa adaptada al terreny i al moment històric de la repoblació. Vegeu per a aquest tema el llibre de GAUTIER DALCHE, J.: *Historia urbana de León y Castilla en la Edad Media (S. IX- XIII)*, Madrid 1979.

2. Cal matisar què es diu a nivell general referint-nos a tota Europa, ja que justament a la Península Ibèrica, i Catalunya en particular, es mantingueren bastants nuclis urbans de l'època romana com Tarragona. Però sovint perderen el seu vigor econòmic-social per esdevenir simples "vicus" en alguns casos, i en d'altres fins i tot desaparegueren, com és el cas d'Empúries. De totes maneres fins i tot les que perduraren ho feren amb un nivell i característiques ben diferents.

unes quantes teories prou complexes que, de mica en mica, han anat donant una visió més concreta de la realitat. Si en un principi es tingueren en compte les teories generals de Pirenne per a tot Europa³, al qual justament s'ha criticat per aquesta generalització d'un fenomen comprovat per a un lloc concret, posteriorment s'han anat aportant dades d'àmbits més restringits que han permès estudiar la ciutat d'una manera més diferenciada. Així coneixem els orígens d'unes ciutats, o la persistència d'altres, segons el seu emplaçament geogràfic i la seva trajectòria històrica. A títol il·lustratiu, ara sabem la gran diferència que separà les ciutats italianes de les hanseàtiques, tot i que als segles XIV i XV eren igual d'importants per idèntic motiu: el comerç. I també coneixem que, com a cas contraposat, les ciutats italianes i les de la Península Ibèrica guardaven certa similitud en els orígens, si tenim en compte aquelles que perduraven de l'època romana, fet que cal afegir a la importància comuna del territori que envoltava el nucli urbà: el comtat italià i l'"alfoz" castellà⁴.

Podem continuar, a nivell general, veient quins són els trets que defineixen aquesta ciutat. Ni la que perdura des del Baix Imperi ni la de nova formació no tenen les mateixes característiques que la romana.

La qüestió no està resolta i és difícil d'arribar a fer-ho definitivament. Ni tan sols disposem d'una definició única del què és una ciutat per saber si persisteixen o no les estructures que la caracteritzen.

Els elements fonamentals que definien la ciutat romana eren:

- el control polític, administratiu i econòmic que exercia sobre el camp. El camp, en el món romà, no existia independentment del centre urbà i, per tant, segurament hi havia una dialèctica ciutat-camp establerta.

- La ciutat era la residència dels terratinents propietaris d'esclaus i on s'exercia el treball artesanal, etc.

Aquests dos elements es perderen als segles de l'alta E. M., la vida urbana es ruralitzà i la ciutat passà a ser nucli de defensa i lloc de cerimònies i celebracions d'assemblees. En aquests segles la relació s'inverteix en la mesura

---

3. fins fa uns 50 anys hi havia dues grans teories contraposades, la de Dopsch i la de Pirenne. La primera defensava la formació de bell nou de totes les ciutats europees al S. XI, mentre que Pirenne s'inclinava per una perduració de les romanes fins al S. VIII. Vegeu els llibres: PIRENNE, H.: *Las ciudades medievales*, Madrid 1972. Més específiques: ENNET, E: *Storia della città medievale*, Bari 1975.

4. Vegeu per les ciutats italianes: MALEY, D: *Las ciudades república italianas*, Madrid 1906. RENOVARD, Y.: *Les villes d'Italie de la fin du X siècle au debut du XIV*, 2 vols., Paris 1969.

Per a Castella, entre d'altres: CARLE, M.C.: "La ciudad y su entorno en León y Castilla (S. X-XII)", *Anuario de Estudios Medievales*, 8, Barcelona (1972-73), pàgs. 69-103. Tenim un cas concret amb LOPEZ MATA, T.: *El alfoz de Burgos*, Burgos 1961.

Per a Europa, en general, com a síntesi: N.J.G. Pounds: *Historia económica de la Europa medieval*, Barcelona 1981.

que la ciutat dependrà del món rural, que ha passat a ser autosuficient, sense necessitat d'un intercanvi exterior per tal d'exportar els seus productes especialitzats, i s'ha convertit en la residència, en la "domus", dels terratinents propietaris de terres.

No és, doncs, fins als segles X i XI que podem parlar d'un canvi en aquesta orientació socio-econòmica camp-ciutat. Emperò, és a partir de llavors que aniran prenent una configuració pròpia i nova com a centre de mercat les unes, com a centre polític les altres, de tal manera que ja pels segles XII i XIII les ciutats estaran dotades d'organitzacions i entitats político-jurídiques pròpies. Es faran les catedrals, els mercats, els gremis i els municipis, configurant una estructura totalment nova i amb unes característiques totalment particulars, pròpies de la seva època⁵.

Situats ja als segles XIII o XIV i XV, moment històric en què s'emmarca el nostre treball, la ciutat i el camp es troben en una fase d'un desenvolupament més cohesionat, més interrelacionat que no pas en els seus orígens i, per tant, la dependència és mútua. L'objectiu d'aquest treball és veure quina és aquesta situació.

Aquest estudi està situat, cronològicament, entre els segles XIII i XV; i, geogràficament, a Vic com a centre urbà i la subcomarca del Collsacabara (Osona) com a entorn, amb Rupit, Pruit, Tavertet i l'Esquirol (o Sta. Ma. de Corcó)⁶ constituïts en els principals nuclis de població ja des de l'època medieval. Enquadrats a la zona compresa entre les serralades Pre-litoral i Transversal, el relleu geogràfic del Collsacabra està format per un altiplà, d'una altitud de 900 y 1300 m., delimitat en la seva major part per cingles, llevat de l'Esquirol per la banda sud, que limita, bé que de manera poc sobtada i a voltes discutible, amb la plana de Vic. Les comunicacions amb la Plana, a més de la distància, han de salvar també el desnivell geogràfic.

Aquesta situació és certament notòria en el cas de Tavertet, el poble més aïllat. L'aïllament, però, podia convertir-se en un avantatge decisiu en circumstàncies de guerra, com fou el cas de la invasió sarraïna, durant la qual Tavertet,

---

5. Per a la Península Ibèrica C. Estepa defineix la ciutat medieval amb aquestes tres característiques: 1a. La protecció de les muralles i una major aglomeració urbanística. 2a. Activitats econòmiques no agràries, tot i que la base agrícola sigui encara dominant. 3a. La possessió d'una jurisdicció. ESTEPA, C.: *Estructura social* ....., op. cit. nota no.1, pàg.47.

6. El poble de Sta. Ma. de Corcó-l'Esquirol té dues denominacions. A l'època del nostre estudi existia la parròquia de Sta. Ma. de Corcó, i l'Esquirol s'anava formant com a nucli compacte al S. XIV al voltant d'un hostal anomenat L'Esquirol. Així, quan ens referim a l'època actual utilitzarem tant un nom com l'altre, ja que tots dos han estat igualment acceptats, mentre que per a l'època medieval emprarem preferentment Sta. Ma. de Corcó.

7. Aquest fet es basa en meres hipòtesis, ja que no tenim cap referència documental ni arqueològica que ho avali; però aquesta és també la interpretació de Mn. I. TORREDEFLO recollida en el *Setmanari Català*, Manresa (1892-1899), pàg.438 i també d'I. OLLICH que en fa referència per a uns temps posteriors com són els de la repoblació després de la revolta d'Aïso, al S. X. Després d'analitzar qui foren aquests nous pobladors, que semblaven procedir d'Urgell i

i el Collsacabra en general, van ser zona de protecció i refugi, tal com explica Mn. I. Torredelot, el qual, després d'explicar tota la invasió sarraïna donant com a hipòtesi que els habitants d'"Ausona es retiresin a las montanyes", afegeix que "30 anys més tard, el 826, fou destruïda pel Goth Aizo, que no deixà un cristià viu en tota la ciutat i comarca. Igual infortuni sufrí Roda... Ara donchs, hi ha alguna rahó per creures que una part de estos cristians fugitius de la plana no's dirigiren vers lo Collsacabra? No n'hi ha cap"⁷.

També cal tenir en compte que a Tavertet és on ha perdurat més la població, i el tipus d'habitatge més antic de la zona, tal com ho testimonien les troballes arqueològiques.

Com a via de comunicació hi havia la important "Strata francisca", l'antiga via romana, empedrada i convertida més tard en el camí dels francs, i que actualment té el mateix traçat que la carretera comarcal que enllaça Vic amb Olot. Atenent a l'itinerari dels ponts medievals, veiem que comuniquen els dos centres urbans principals fora de la zona del Collsacabra, i que passaven per l'Esquirol i Falgars, deixant a la banda dreta Tavertet i Rupit.

Tot el que hem dit fins ara més el factor de la vegetació ens ajudarà a entendre el tipus de correspondència entre Vic i el Collsacabra, ja que la relació entre la ciutat i el territori del seu voltant ve donada tant pel que es poden oferir mútuament com per la possibilitat de la seva comunicació.

El present treball, doncs, té l'objectiu d'estudiar la correspondència que existia entre Vic i el Collsacabra centrant-nos sobretot en Tavertet, un petit poblet, la documentació del qual, tan diversa com és la notarial, ens permetrà una visió més completa que abrasi els aspectes demogràfic, de producció, monetari, d'endeutament, d'inversió, etc.⁸.

A Catalunya, com a la resta de la Península Ibèrica, es crearà una diversitat de concentracions urbanes; a partir del seu origen, unes es caracteritzaren per ser formades de nova planta a l'entorn de castells i monestirs, d'altres seran de nou establiment tot aprofitant un emplaçament anterior, etc., i tot relacionat amb la repoblació com és el cas de Vic. Si bé Vic és un cas particular

---

de l'operació organitzada pel comte Guifre, afegeix: "... Però la gran majoria devien procedir de zones properes, del Ripollès, del Vallès, fins i tot, molts devien ésser descendents dels antics habitants d'Osona que havien fugit davant la invasió àrab uns 150 anys abans i s'havien refugiat a les muntanyes de les Guilleries, del Cabrerès, del Montseny..." OLLICH, I. i altres: *Història d'Osona*, Vic, 1984, pàg. 79. Aquesta interpretació ens aporta la possibilitat d'un moviment migratori de la ciutat al camp en temps perillosos, així com una represa d'aquest desplaçament en sentit contrari un cop s'ha restablert la calma al país.

8. La documentació presentada està recollida a l'Arxiu Episcopal de Vic en la secció parroquial i al qual corresponen les abreviatures A.E.V.

9. ABADAL, R. d.: *Dels visigots als catalans*, 2 vols. Barcelona, 1974, pàg. 309-321. ORDEIG, R.: *Els orígens històrics de Vic (S. VIII-X)*, Vic 1981. JUNYENT, E.: *La ciutat de Vic i la seva història*, Barcelona 1976, pàg. 113

del procés repoblador del S. X, tal com ens explica R. d'Abadal⁹, també cal considerar, per al seu creixement urbanístic, la importància que prengué al S. XIV el seu mercat. Com diu E. Junyent, el 1316 el rei Jaume II donà llicència per a la celebració de fires durant els primers dies de setembre després de mantenir i ampliar els privilegis de guiatge i de protecció per al mercat setmanal del dissabte. P. H. Freedman en la seva anàlisi del procés de desenvolupament de Vic per a èpoques anteriors la situà ja al S. XII en relació amb l'augment de la població tot afegint però que no serà fins més endavant que esdevindrà prou important i cosmopolita per desenvolupar un paper important en el comerç de la Mediterrània¹⁰.

Vic, centre urbà típic de l'època, s'erigí per la seva mateixa essència (llibertat, artesania, comerç, etc.) en un focus d'atracció per a un cert grup de la població, que originà un notable moviment migratori. I per la seva banda tenim una regió amb un terreny abrupte com és la part del Collsacabra, dels cingles de Tavertet i tota la part oest, ple de bosc, així com per la resta de la regió, una important zona humida i de pastoreig que la convertirà així mateix en un lloc de producció agropecuària i de fusta igualment atraient per al mercat de Vic, equilibrant-se d'aquesta manera les possibilitats que s'ofereixen mutuament el camp i la ciutat.

En línia amb el procés que seguí tot Europa a partir del S. XI (a Catalunya potser abans), l'augment demogràfic de la ciutat donà lloc a la demanda creixent de productes primaris del sector agrícola. És així com el Collsacabra, subcomarca eminentment agropastoril, enfoca la seva producció a proveir les necessitats de Vic, el centre urbà més proper i accessible. Ja hem parlat de les dificultats que presentava el camí de baixada del cingle que havia de travessar el riu Ter, sense pont fins que el bisbat de Vic n'hi construí un cap a l'any 1394¹¹. Una altra opció consistia a enllaçar amb l'"Strata francisca", opció més llarga però més planera

---

10. Aquest impuls urbanístic gràcies al mercat es deu a èpoques anteriors, al S. XI concretament, tal com ho ha estudiat P. H. Freechman que exposa sobre el tema: "El mercat de Vic existia des del començament de la repoblació, o a l'època que es va consagrar la catedral del bisbe Oliba, el 1038, sembla que era molt més important que un simple lloc de canvi de primera necessitat. A la primèria del S. XII s'establiren a Catalunya les primeres fires anuals, i la regió de Vic va ser asservida per la fira de Mojà, qui obrí l'oportunitat d'un comerç internacional extensiu..." "...Sembla que vers el 1138 el Mercadal adquirí força importància i atragué a competir d'altres mercaders. La petició del burguesos mostra també que el volum de drap important era aleshores prou important com per situar el Mercadal ben per sobre de rang de centre comercial merament local". FREECHMAN, P.H.: *Tradicció i regeneració a la Catalunya Medieval*, Barcelona 1985, pàg.132-133.

11. A partir de finals del S. XIV tenim notícies de l'obra del pont de Sau a través de les donacions testamentàries. A.E.V. R/15 2r. El 1439, el Vicari General del Bisbe, despatxava lletres als encarregats de l'església de la diòcesis vigatana, per recollir quantitats destinades a l'acabament del pont G. *Dels ponts dels voltants de Vich*, Butlletí del Centre Excursionista de Vic, volum III, 1918, pàg. 8-11.

12. OLLICH, I.: *Camp i ciutat a la Catalunya del X. XIII*, Vic 1988, pàg.26.

i de fet la que ha perdurat fins ara en haver-se convertit en la carretera local que comunica Tavertet amb l'Esquirol.

Aquesta situació desfavorable propicià una economia tancada, que de totes maneres fou superada avançada l'Edat Mitjana, vers el S. XIII, quan la interrelació mencionada propicià un intercanvi consolidat. Es versemblant, doncs, que s'obrís a influències externes, coincidint amb la millora demogràfica i econòmico-política de Vic com a centre urbà al S. XII, i sobretot al S. XIII. Segons I. Ollich, la política de Jaume I fou la responsable del reforçament de les ciutats, que feia seu el corrent europeu que preconitzava enfortir "el poder reial a base de concedir franqueses i llibertats a les viles i ciutats, tot alliberant-les dels nobles (...). Les ciutats alliberades de les càrregues feudals tenen un camp molt ampli per expansionar-se: l'artesanat i el comerç"¹².

Moviment de població

La correspondència entre el camp i el nucli urbà es materialitza també en el moviment demogràfic. Es ben notori el desplaçament dels habitants del camp a la ciutat de Vic. Els estudis d'I. Ollich per al S. XIII ens indiquen que "un percentatge elevat (68'7%) de les 3.000 persones citades en els testaments procedeix de l'àrea d'influència de la Plana de Vic i hi resideix, incloent-hi el nucli urbà"¹³. Aquesta situació és refrendada per al S. XIV per E. Gràcia: "Dins d'aquest aspecte veiem com, de manera continuada en tot el període estudiat, molts camperols de les rodalies de Vic (Gurb, Taradell, Granollers de la Plana) s'instal·len als ravals de la Ciutat"¹⁴.

Al seu torn, molts residents de la ciutat de Vic són agricultors: "un gran nombre de testadors no especifiquen la professió (41'14%, on 21'27% es dediquen a activitats rurals i és possible que els que no ho especifiquen es dediquin també al camp". P. H. Freechman puntualitza en aquest aspecte: "Vic s'expandí força durant el S. XII. A dintre les muralles encara hi havia vinyes i horts, però s'havia construït molt al sector de la plaça del mercat". Més endavant torna a incidir en aquest punt; "El 1147 el comte donà al seu senescal un territori entre el castell i el riu perquè fos poblat i conreat. És quasi cert que era ací om el 1194 G. P. de Montcada donà mas a un grup de familiars al lloc en que aleshores hi havia terres poblades i conreades. També van ser fundats nou masos a tocar del quarter sud-est de la ciutat..."¹⁵.

Es als segles XIII i XIV que podem referir-nos amb més propietat a aquest

---

13. Op. cit nota no. 11, pàg.142.

14. GRACIA, Elisenda: "Vic i el seu territori en el S. XIV", a *L'avenc*, n. 94, Barcelona (juny 1986), pàg.48-51.

15. OLLICH, I., op. cit. nota no. 11, pàg. 105, i P.H. Freedman op. cit. nota no. 9, pàg. 130. Segons les cites corresponents.

16. A.E.V. R/14 45v. c).

moviment demogràfic, recolzat en casos concrets. A diferència de les noies, era ben freqüent que els nois es desplaressin per aprendre un ofici fora del seu lloc de residència. Un cop acabat l'aprenentatge, no era inusual que s'hi establissin i regentessin el seu propi obrador, tal com féu P. Perai el 1342, quan és registrat com a colteller a Vic¹⁶. A Tavertet, amb una població de 60 famílies, se'ns han conservat 6 contractes per a l'aprenentatge d'oficis. Entre d'altres, en G. Quer s'anà el 1323 per aprendre de sabater i en Bn. Castell féu el mateix el 1347¹⁶. Les condicions del contracte consistien en el reconeixement de dependència de l'aprenent respecte al mestre, al qual devia fidelitat i homenatge mentre durés l'ensenyament, que podia prolongar-se fins als 4 anys. Per la seva banda, el mestre havia de tenir cura de l'aprenent, donar-li menjar, vestit i lloc de dormir, a més de tenir-ne cura en cas de malaltia. El formulari i les condicions no variaven pas massa del típic de vassallatge tot i que en aquest cas és per un període curt i a més el noi havia de pagar en diners els ensenyaments rebuts. També és ressenyable que els aprenents no perdien qualsevol lligam amb el poble, ja que en temps de sega eren autoritzats a assistir les seves famílies en aquesta tasca. El desplaçament demogràfic a la ciutat podia adreçar-se a altres punts de destinació diferents de Vic. En Guillem Perereda era adober a Barcelona el 1315, any en que Joan Camps s'hi traslladà per aprendre l'ofici, i en Ramon Vilallonga era carnisser de Girona el 1347. El cas més rellevant és el d'un fadrister d'una masia de Sta. Ma. de Corcó, que esdevingué funcionari tècnic de la seca de Barcelona¹⁸.

Un dels millors oficis que es podia aprendre era el sacerdotal. En el concili de Lleida del 1229 es decretà que s'establessin beneficis dedicats a l'ensenyament dels aspirants a clergues i també escoles de gramàtica proveïdes pel bisbe, per tal de garantir-ne l'accés al sacerdoci amb un mínim nivell cultural, encara que per poder optar a coneixements més específics, els habitants de les rodalies havien de desplaçar-se a una ciutat com ara Vic. Guillem de l'Avenc detenia el càrrec de lletrat de Tavertet, que exercí durant tota la primera meitat del S. XIV. Per aquesta mateixa època hi ha sis escolars a Taveret que actuen de testimonis en els documents. Podem conjecturar que estudiaven amb G. Avenc al mateix poble o bé rebien la formació a Vic, ja que anys més tard aquests mateixos escolars figuren ja com a capellans¹⁹. Els més il·lustres dels sacerdots fills de Tavertet foren Galceran Sacosta, canonge d'Urgell el 1312 i bisbe de Vic²⁰,

---

17. A.E.V. R/10 21r. b), R/10 22v. a), 4t. 3v. entre d'altres.

18. A.E.V. R/9 47r., a), R/14 50v. b).

El cas del fadrister ha estat estudiat per ANGUERA DE SOJO, O.: "Dret especial de la comarca de Vic" a *Conferències sobre varietats comarcals del dret civil català*, Barcelona (1934), pàg.303.

19. Totes aquestes dades són extretes de les referències que es fan quan actuen de testimonis. Alguns d'ells són en R. Piella, J. Tair, etc.

20. Aquest era fill del mas Avenc, i s'anomenava també Sacosta per l'entroncament familiar.

i Guillem de Tavertet, fill dels senyors del poble i polèmic bisbe de Vic durant els anys 1195-1233.

La noia, però, tenia el matrimoni com a destí majoritari, tal com posen en relleu els testaments o donacions entre vius, en què els pares procuren assegurar-li un bon dot. Tanmateix, esporàdicament se li oferien possibilitats sempre més restrictives que per al noi, de traslladar-se a la ciutat, no només per casament, sinó també per tal d'exercir-hi algun ofici.

Els oficis propis de la dona a ciutat estaven relacionats amb el procés tèxtil o amb el servei domèstic²¹. No tenim constància del desplaçament a Vic de dones de la contrada per treballar en la manipulació de teixits, però podem assegurar la seva participació al mateix mas en les fases preliminars com ara cardar, rentar, pentinar la llana i el fil.

El moviment demogràfic fou alterat en gran mesura com a conseqüència de la Pesta Negra. Durant el S. XIII i la primera meitat del XIV la nota dominant fou la restricció de la mobilitat del pagès; però la gran epidèmia propicià dos fenòmens contraposats; per una banda, l'increment de la pressió sobre el pagès perquè continuï adscrit al predi i assegurí la rentabilitat del terreny per al senyor, i per l'altra, l'afavoriment del desplaçament d'una part de la població, en particular de les dones.

La Pesta Negra, com hem dit, afavorí en part la mobilitat de la dona. Així ho indiquen les disposicions emanades del senyor de Cruïlles, senyor de Rupit, recollides al capbreu de Rupit de 1379, que concedien privilegi a les dones de determinats masos remences de no necessitar redempció i, per tant, la possibilitat de deixar la casa²². De les que exerciren aquest dret, probablement una part decidiren uns anys després fixar la seva residència a Vic, ja que el rei Joan féu una crida el 1388 per repoblar la capital d'Osona. Els motius d'aquests privilegis poden ser en última instància, l'interès del senyor o del rei, per bé que no fou pas una mesura negativa per als masos que no van haver de mantenir les dones solteres que no contribuïen al seu desenvolupament econòmic. Alhora, redundà en un reequilibri de la població del camp i de la ciutat: la població excedent de l'àmbit rural, que no havia estat beneficiària del repartiment de les terres ermes (els masos ròncs), serví per pal·liar la manca de persones per repoblar els nuclis urbans.

---

22. A.E.V. llibre que pertany a la notaria de Rupit, sense classificar.

23. A.E.V. R/16 40v.-45r. pel mas Avenc i A.E.V. R/14 8r.-9r. per en Sala.

24. Els atuells d'aram i coure eren els que es trobaven més freqüentment a les cuines de pagès del Collsacabra, com ho testimonien els inventaris d'en Joan Soler de Rupit, del mas Torrent de Sta. Ma. de Corcó, del capellà de Falgars i dels masos Novelles, Avenc i Perer de Tavertet.

Aquesta peça de roba que Saurina aportà al seu casament el 1323, igual que les túniques de Saint Denis o de París, són una bona mostra d'aquest mercat a llarga distància i sobretot de llana, com corrobora el mateix treball d'en Freedman op. cit. nota no. 9, pàg. 132.

Intercanvi comercial.

La societat feudal tenia la seva base en un règim econòmic fonamentalment agrícola i de producció autosuficient. Però el cercle tancat que envoltava el camp fou trencat progressivament per la demanda de productes primers que provenia de la plena expansió de la ciutat, a partir del S. XI, i que obligà a canviar els hàbits productius. Aquest canvi anà paral·lel a l'avanç dels cristians en la reconquesta, que visqué l'apogeu al S. XIII, quan florí l'intercanvi comercial amb els territoris de la Mediterrània i també de la resta de la Península Ibèrica.

Els pobles de Collsacabra, doncs, s'aprestaren a augmentar el nombre de quarteres disponibles per al conreu, el nombre de caps dels seus ramats ovins i bovins (l'Avenc assolí 295 caps de bestiar el 1487 i en Joan Soler arribà als 40 animals de llana) per proveir els mercats de la ciutat²³, on al seu torn es procuraven productes manufacturats i atuells de cuina d'aram i de vidre, i també robes de qualitat i de luxe. Bona mostra en són els vestits amb ornaments de pell genovesa que Saurina aportà al seu casament o bé les capes de Saint Denis o de París, tan de moda als darrers anys del S. XIII i la primeria del XIV²⁴.

A més del bestiar i els cereals, un altre producte del camp era la fusta extreta del bosc, que als darrers segles medievals era en bona part propietat dels senyors que l'explotaven per mitjà dels contractes emfitèutics²⁵.

Probablement, els pagesos obtenien al mercat les eines del camp i les armes com l'espasa vigatana, essencialment de ferro; i, en cas que se'ls fessin malbé, eren obligats a recórrer al ferrer, subordinat del senyor del lloc i a qui satisfien els serveis per mitjà del dret de "bann". Altrament, el mercat de Vic

---

25. Les notícies referents al treball del bosc són unes constants durant aquest últim període de l'E. M., unes vegades amb un caire protector i d'altres a través dels contractes emfitèutics. S'observa sobretot aquest interès de protecció cap a finals del S. XV i principis del XVI i també es pot veure l'explotació d'un grup de persones del poble i un reconeixement del dret del senyor directe.

26. D'espasa vigatana, en tenim una d'inventariada al mas Aiats al S. XV.

27. Mas correu R/16 17r.-17v., Avenc R/16 40v.-45r., Noguera R/16 66v.-69, Perer R/25 21r.-25v.

28. La manufactura casolana d'alguns articles es donà a tot Europa i, per tant, en la nostra contrada. N'és una prova l'inventari d'utensilis com la pinta de cardar llana, un torn de filar-la, les filoses, etc. S'han trobat també pesos de telers a les excavacions del mas B de Vilosiu i al poblat de l'Esquerda. Aquest tipus de robes es continuaren teixint a casa fins a èpoques més avançades, tal com es manifesta en algunes mostres del museu de Ripoll.

29. IRADIEL, P.: *Evolución de la industria téxtil castellana en los s. XIII-XVI. Factores de desarrollo, organización y costes de la producción manufacturera en Cuenca*.

ROMANO, R.; TENENTI, A.: *Los fundamentos del mundo moderno*, n. 12, Madrid 1985, sobretot el 1er. capítol.

POUNDS, M.J.G.: *Historia econòmica de la Europa Medieval*, Barcelona 1981, sobretot el cap. 7è.

subministrava algunes peces de ceràmica, però caldria un estudi més exhaustiu per determinar si els forns descoberts prop d'alguns masos eren destinats exclusivament a l'elaboració de taules o n'extreien també ceràmica²⁶.

Aquest estadi de fabricació pròpia d'alguns productes pot fer-se extensiu a determinats processos tèxtils, bàsicament el tractament de la llana, el lli i el cànem que s'obtenia dels ramats i del conreu al mas mateix, segons consta pels utensilis trobats en totes les cases inventariades²⁷. Aquest tractament preliminar podia tenir continuïtat en la confecció de llençols, tovalles o roba interior²⁸.

Podem assegurar que tot aquest procés és anàleg a l'enregistrat per Paulino Iradiel a Castella o per Romano-Tenenti als segles XIV-XV²⁹.

Transformacions socials.

La situació de la ciutat fou, una vegada més, la responsable d'iniciar una transformació de grans conseqüències. En el decurs dels segles que estudiem, els gremis aconseguiren, mitjançant una sòlida organització, controlar algunes condicions de treball, com ara els salaris i els preus dels productes. Com a reacció, els mercaders començaren a contractar una mà d'obra més barata i menys coordinada, i la producció es traslladà també als pobles. Fou així com el tèxtil rural adquirí gran rellevància, el màxim exponent del qual fou el prestigi de què gaudiren a tota la comarca els perarires de Rupit.

Un altre dels factors causants de la transformació social fou que, de manera creixent, els pagesos aconseguiren, no només col·locar els excedents de la seva activitat a canvi de productes de necessitat, sinó també obtingueren excedents acumulatius; és a dir, diners. L'enfonsament econòmic de la classe noble no fou aliè a aquesta circumstància. Els censos començaren a pagar-se en metàl·lic en lloc de en espècies, fet que s'inicià en pobles propers a un centre urbà i s'expandí cap a la resta: a Sta. Ma. de Font Rúbia, a pocs quilòmetres de Barcelona, els pagaments ja eren en metàl·lic l'any 1386; i en contraposició, a St. Llorenç de Morunys, en plena muntanya, al S. XV encara perduraven els censos en espècies. Al Collsacabra es registra un estadi intermedi, on es substituïren càrregues com la gualia per un equivalent en diners, mentre subsistia el lliurament de parts de collites³⁰.

---

30. SEGRET, M. i RIUS, M.: Sant Llorenç de Morunys en el S. XV, a *Anuario de Estudios Medievales*, Barcelona (1969), pàg. 345-409.

VENDRELL, A.: *El monestir de Sta. Ma. de Font-Rubió a la Baixa Edat Mitjana. Estudi de dos capbreus. S. XIV i XV*, Tesi de llicenciatura, Universitat de Barcelona 1978.

El pagament entre espècies i metàl·lic al Collsacabra en els S. XIII-XV es reflecteix a través dels percentatges en els pagaments emfitèutics de la zona, que són el 22'3% amb una part proporcional de la collita i el 12'9% en metàl·lic segons els estudis realitzats per a la tesi de doctorat: *La comunitat rural a la Catalunya Central en la Baixa Edat Mitjana: Collsacabra*, Universitat de Barcelona 1987.

Els efectes de aquesta nova forma de pagament sobre els nobles terratinents foren determinats per a l'inici de la seva decadència. Les rendes esdevingueren fixes i no proporcionals a la collita, de manera que la crisi dels segles XIV i XV, caracteritzada per la davallada dels preus i l'augment dels salaris, conduí a un estancament del cobrament de les rendes. El poder adquisitiu dels nobles se'n ressentí i conseqüentment la seva situació social. Això ens porta a afirmar que la relació biunívoca que s'establí amb l'intercanvi comercial fou un element desestabilitzador clau dels sistema feudal. I no només en aquest sentit: altres factors derivats del nou sistema s'endinsaren al feudalisme i en minaren, de mica en mica, els fonaments. Es ben notable el cas dels senyors de Tavertet, els quals als segles XIII i XIV eren els màxims deutors, tant entre els pagesos com a Vic.

El naixement d'una nova classe.

La inestabilitat econòmica no fou patrimoni exclusiu de la classe noble terratinent, sinó que constituí la tònica general de gairebé tota l'Edat Mitjana, amb conseqüències més notòries sobre els camperols. Aquesta situació originà la contracció de deutes entre els mateixos pagesos; destaquen els deutes o préstecs per procurar-se espècies necessàries per poder acabar l'any o per poder sembrar de nou³¹, o bé per causa del bestiar, elements essencials per al desenvolupament normal de l'activitat agrària. Complementàriament, ens troben els préstecs exclusivament de diners. A Tavertet, la proporció era del 86'6% de deutes en metàl·lic i el 29% en espècies³².

Als habitants de la contrada, els quedava també la possibilitat de cercar finançament a Vic, tal com feia sovint Guillema, vídua de Pere de Tavertet, i fins a un total de set persones del poble que mantenen un deute de 122 sous amb Guillem Graells, de Vic³³.

Aquesta circumstància propicià la formació d'una nova classe, embrió del capitalisme, que cap al S. XV alternà l'adquisició de noves terres amb la inversió en capital numerari, pràctica que s'estengué entre la classe pagesa i que al Collsacabra tingué com a màxims protagonistes els Mascaró, de Rupit i Guillem de Tavertet.

Si bé la constitució d'un grup social diferenciat dels seus veïns també per-

---

31. Aquests anys dolents per als pagesos es centren a finals del S. XIII i principis del XIV, i novament es tornarà a la mateixa situació cap als últims anys del S. XV. Una mostra d'aquesta circumstància és la demanda de la reducció de censos sobretot a finals del S. XIII a Tavertet cap al S. XIV és que d'un total de 76 deutes, en 21 casos es deuen grans.

32. Com ja s'ha dit, tots aquests percentatges són extrems del treball realitzat per a la tesi de doctorat i que es basen en la documentació de la zona recollida a l'Arxiu Episcopal de Vic, arxius particulars de l'Esquirol i l'Arxiu notarial de Rupit que es troba també a l'A.E.V.

33. A.E.V. R/7 segons llibre 11r. c).

34. A.E.V. R/5 9r.

tanyents a l'ambient rural és un fenomen que no es pot perdre de vista, la ciutat és el centre majoritari i tradicional de finançament, imprescindible a voltes per subsistir. Aquesta necessitat de diner generà a la ciutat una inversió en el camp, de vegades directa, altres més velada, i que es traduí en l'adquisició de terres i rendes.

Pel que fa a la ciutat, tal com constata el mateix F. Freechman, les fortunes dels empresaris urbans de Vic no es construïren sobre el comerç imprevisible, de llarga distància, sinó amb la contribució d'una especulació local amb terres, arrendaments, préstecs de diners i negocis al mercat. La nostra documentació conté una major inversió en préstecs, empenyoraments i comandes que no pas en adquisició de terres. Amb tot, cal anar amb compte a l'hora d'acceptar la validesa d'aquestes conclusions, ja que només s'han consultat les dades que pertocquen als pagesos i no pas les dels patricis de la ciutat. Cal considerar aquest fet perquè això pot significar que una part contractual prou important com les vendes es formalitzés a Vic i, per tant, que els resultats fossin parcials, pel que fa a les nostres conclusions. Un fet ben remarcable, però, és la forma d'adquisició indirecta que es manifesta a través dels empenyoraments. Aquest és el cas de P. Peraí de Vic que, per uns préstecs que atorga a P. Boixeda l'any 1342 de 20 i 50 sous, rep com a penyora una peça de terra i uns camps³⁴. És d'aquesta manera que P. Peral, per mitjà de préstecs i deutes a canvi dels quals li obliguen els béns, pot anar adquirint i acumulant la propietat de les terres dels pagesos deutors.

De tota manera no cal menystenir la importància de les compres en la mesura que aquest serà un altre mitjà d'aconseguir terres, unes vegades, o bé rendes, d'altres, de manera que el burgès va fent seus aquells béns que sostenien l'antic grup feudal. Un exemple ben notori d'aquesta situació, i que serveix alhora per comprovar el canvi de societat, és la família dels Tavertet. Durant els últims anys del S. XIII i la primera meitat del XIV, figura entre els màxims deutors de la contrada, i arriba a empenyorar fins i tot el seu càrrec de batlle, per 4 anys, a Groins, a canvi de 100 sous de préstec. Un altre cas ocorre el 1347, quan venen a G. Avenc de Vic les rendes de 2 anys per 400 sous³⁵. Aquest G. Avenc és un bon inversor a pagès, ja que el mateix any compra als Sau (els altres cavallers de la zona), una feixa de terra³⁶.

La modalitat d'inversió en metàl·lic predominant dels ciutadans de Vic amb els pagesos és la comanda, on el capital ja és una mica més elevat, com ara 200 sous³⁷. El fet que no s'indiqui la destinació de la comanda no ens permet aventurar-nos a formular hipòtesis sobre una possible associació comercial per ambdues parts.

---

35. A.E.V. R/14 17r. a)

36. A.E.V. R/14 13v.

37. Alguns exemples ens els proporcionen en G. Rovira de St. Joan de Fàbregues, qui pel juliol del 1305 dóna una comanda de 200 sous a un tal Miquel de Vic. A.E.V. R/18 17r. a) i pel 1321 l'A. Vinya i la seva muller de Vic reben una comanda de 200 sous de B. Surroca, A.E.V. R/10 33v. c).

Finalment, l'última forma d'inversió metàl·lica per part del vigatans amb els habitants de la zona és la dels violaris i censals, dues opcions de crèdit ben característiques i esteses en aquests anys. Així es pot concloure que la riquesa en aquesta època no va lligada a la terra, sinó els diners, conclusió ratificada pel fet que el benefici de la terra, en aquest moment, és constituït per les rendes, els censos en metàl·lic i fixes, que no arriben, però, a cobrir les necessitats dels feudataris.

Es en aquest moment quan té lloc un fet aparentment paradoxal. La burgesia, la nova classe emergent, amb un nou esperit i trets que la distingien de la noblesa feudal, intentarà integrar-se a l'escala social de l'aristocràcia i fer seu el prestigi que encara envoltava la classe feudatària durant els segles XIV i XV. Neix com a contraposició al feudalisme, amb necessitats i aspiracions enfrontades, però intentarà convertir-se en rendista o ser admesa a les seves files. Pertany a aquest grup Joan Sala de Vic, el qual adquirí 6 masos i el delme de la parròquia de Cantallops, justament els necessaris per formar una cavalleria.

Amb aquests masos obtingué el dret sobre els seus habitants i el ferrer, els censos: "agraris, questies, forcilis" i tots els drets restants: "testis' exorquiis et arsinis et aliis servitutibus et personalibus"³⁸.

El contingut no és, per tant, el component que representa una novetat, sinó la forma: un element aliè a l'estructura feudal o vassallàtica no rep una contraprestació a uns serveis prestats, sinó que l'obté per raó del que posseeix, diners, i en canvi el ritual de l'adquisició imita el vassallàtic. Joan Sala compra els 6 masos al cavaller Bernat Palau, que els tenia en franc alou del vescompte Ramon Folch. Continua el document amb el jurament i l'homenatge típic d'aquests casos: "ore et manibus comendatum", i acaba amb el compromís per part de B. Palau d'observar-ne les estipulacions, de tal manera que si incomplís el tracte esdevindria "bausatori". Veiem amb aquest exemple com un ciutadà, un burgès, s'integra, possiblement, a l'escala social feudal i alhora un signe de feblesa d'un membre d'aquest últim grup, que té la necessitat de desprendre's d'una part dels seus béns que tenia com a cavaller³⁹.

La ciutat com a centre jurídic-administratiu i religiós.

Finalment, l'últim punt a tenir en compte en aquesta relació camp-ciutat és el poder. Si bé l'espai rural estava repartit entre els castells termenats amb una jurisdicció més o menys àmplia o, si més no, dotats amb una funció administrativa,

---

38. A.E.V. R/14 3r. d) i R/14 8v. a).

39. Aquesta situació fou general per a Catalunya. S. Claramunt considera que la meitat dels cavallers i dels donzells catalans del S. XV descendien de les famílies burgeses de les centúries anteriors. CLARAMUNT, S: "Prosperitat del món urbà entre el 1200 i el 1350 i; patriciat i artesanal" a *Història de Catalunya*, vol. III, Barcelona (1978).

cap al S. XIII la monarquia catalana, Jaume I més concretament, intenta una centralització del poder polític articulada a través de les vegueries. I. Ollich així ho afirma pel que fa a Osona, on pertany el Collsacabra: "Quan Jaume assolí el poder va haver de lluitar contra la força dels nobles terriblement crescuda a principis del S. XIII. Per aquesta raó, el rei intentà sempre afeblir el poder feudal a base d'afermar i consolidar l'autoritat reial sobre els seus súbdits, i particularment sobre els barons i nobles. En l'aspecte administratiu, això es concreta en les noves divisions territorials anomenades vegueries. Al S. XIII una vegueria era el territori on s'estenia la jurisdicció d'un veguer, que hi actuava com a delegat i en nom del rei, amb poder governatiu, judicial i administratiu"⁴⁰.

Així, doncs, el Collsacabra estava repartit entre les terres que depenien dels vescomptes de Cardona, els Cabrera i també els seus castlans, els quals tenien vassalls entre els castells de la zona com el de Tavertet, Barrès, etc. Però per damunt d'ells i com a part integrant de la vegueria d'Osona hi havia la jurisdicció del representant del rei, el veguer de Vic.

Un altre centre de poder a Vic, tant important com l'anterior, era protagonitzat pel bisbe. Atès que el territori d'una vegueria corresponia al del bisbat, podem imaginar fàcilment que Vic, seu del veguer i del bisbe, era un centre de poder tant polític-administratiu com religiós. La tasca del bisbe, però, no es limita solament a la part espiritual, sinó que també desplegava un gran poder econòmic. Administra els béns de l'Església que ha rebut de donacions i beneficis, rep la part del delme que li correspon de cada parròquia, i té cura de totes les institucions que formen part de la catedral: pabordies, altars, l'escola sacerdotal, etc. A banda de tot això, es responsabilitza de les obres que s'edifiquen al bisbat: la construcció de ponts com el de Sau, d'hospitals, d'esglésies, etc. Finalment té a les seves mans la jurisdicció eclesiàstica. Els beneficis, generalment, estaven repartits en cada altar de les esglésies parroquials, que normalment eren subvencionats per un particular per tal de rebre a canvi els favors de l'església. Com a contrapartida el beneficiari havia de complir les normes establertes pel seu benefactor. A la nostra contrada, al S. XV, a l'església de Sta. Ma. de Corcó, hi havia un benefici fundat per Guillem de Bellvé, teixidor de llana de la ciutat de Vic. El receptor de tal institució era el Reverend Miquel Curriol, rector de Querós, qui, per contraprestació, cada diumenge havia de dir-hi o fer-hi dir la missa matinal.

A l'altre altar, el de St. Miquel, és el receptor qui és de ciutat, el Reverend Baptista de Hyerna, mestre de la cerimònia de la Seu de Barcelona. Com que el beneficiari provenia d'un lloc llunyà, es posà a condició la residència personal obligatòria a la parròquia. Aquest cop els fundadors eren tres, en P. Revelench, G. Arcarons i P. Arimany, tots de Sta. Ma. de Corcó⁴¹.

---

40. OLLICH, I: op. cit. nota no. 11, pàg.26.

41. Recollit per Mn. TORREDEFLOTA, I. a *Setmanari Català* de Manresa 1892-1894, pàgs. 502-505. IV-32 1893.

El delme dels productes de la terra que cobrava l'església consistia en 1/10 part de la collita, de la qual 1/4 part anava destinada al bisbe. Segons el capbreu de l'església de Tavertet de l'any 1484, el rector ha de pagar a la Seu de Vic; "Sobre el delme a vuitants de forment, 12 vuitants de segal i 32 vuitants de civada"⁴².

Si en el vessant econòmic hem vist una relació de l'entorn rural amb la seu episcopal, és també molt important pel que fa al jurídic. La Bartomena Fradera haurà de pagar 50 sous al bisbe de Vic en última instància, si és trobada en lloc sospitosos amb Ramon de la Cau, després d'haver estat amonestada pel rector i prohoms del poble⁴³. Aixímateix, per obtenir el divorci de Raimon de l'Om, Elisenda Groins va haver de presentar la sol·licitud a un representant eclesiàstic, Raimon de Castell, oficial de Vic⁴⁴.

Amb totes les informacions que hem exposat fins ara, podem concloure que la relació entre ciutat i la seva ruralia és configurada per un intercanvi mutu, d'un equilibri que fa que unes vegades sigui la ciutat qui ofereix serveis i oportunitats al camp, i d'altres a la inversa. Convenim doncs, amb I. Ollich que sosté que l'àrea d'influència directa del nucli urbà, al S. XIII, s'allarga fins a 15 o 20 Km. al voltant de Vic, distància que en el nostre cas podria ser incrementada uns quants km. per tal d'encabir tot el Collsacabra. La ciutat fundada per cobrir unes necessitats totalment alienes al règim feudal, que és com una illa amb propietats diferenciades del seu entorn, paulatinament va assumint una entitat i una essència pròpies, que acabaran, si no absorvint la seva ruralia, sí afectant-ne en gran mesura l'equilibri anterior, ja que és constituït en germen de la nova societat, germen desestabilitzador o bé germen complementari, segons l'òptica amb què s'analitzi.

---

42. Capbreu de l'església de Tavertet A.E.V. V/3 1473.

43. 1304 A.E.V. R/7 2v.

44. A.E.V. R/10 29r.